

Л. Л. Мельник,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту організацій, докторант,
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ВЛАСНІСТЬ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ПРИБУТКОВІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

L. Melnik,
PhD in Economics, Associate Professor, Management of Organizations Department, a doctoral student,
Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University

PROPERTY AS A FACTOR OF INFLUENCE ON THE PROFITABILITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті визначено виробничо-господарський зміст форм власності та їхній вплив на прибутковість сільськогосподарських підприємств.

The production and economic content of forms of property and their impact on the profitability of agricultural enterprises were defined in the article.

Ключові слова: власність, форми власності, форми господарювання, прибуток, прибутковість, сільськогосподарські підприємства.

Key words: property, forms of property, forms of economic activity, profit, profitability, agricultural enterprises.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Минуло чверть століття з дня початку ринкової трансформації функціонуючої у радянські часи моделі сільського господарства. У цьому зв'язку провідні науковці стверджували, що одержавлене аграрне виробництво протягом семи десятиліть на найкращих землях не змогло розв'язати продовольчої проблеми і не забезпечило підвищення ефективності галузі до рівня передових країн світу. Основною причиною такого стану була відсутність зацікавленості в результатах виробництва основних його учасників — селян-працівників. Тобто мало місце ігнорування протягом багатьох десятиліть економічних інтересів селянства та нав'язування невластивих йому стереотипів, що значною мірою зумовило необхідність трансформації виробничих відносин на селі. Пояснюється це також недосконалістю земельних відносин і форм господарювання та економічних відносин, які будувалися на монополії колгоспно-радгоспної системи організації виробництва і державній власності на землю та вироблену продукцію, державній або колективній власності на майно. Саме тому збереження існуючої організації сільського господарства — це шлях до марнотратства, розбазарювання національного багатства України. Такий шлях не приведе до достатку [3].

Відповідно до такої складової аграрної реформи як відносини власності, то практично всі, причетні до неї (насамперед науковці), визначили пріоритетне завдання — кардинальне реформування відносин власності, що має стати основою забезпечення позитивних змін у виробництві сільськогосподарської продукції та підвищення його ефективності й прибутковості. Акцент було зроблено на забезпеченні права приватної власності селян на землю і майно, вибір ними організаційно-правових форм господарювання ринкового типу.

У цьому контексті актуальними є дослідження відносин власності як фактора впливу на результативність господарської діяльності агробізнесових структур, які нині функціонують на різних формах власності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Тематика відносин власності — багатоаспектна і складна. Один із важливих її аспектів — це власність як фактор, мотиватор впливу на результативність господарської діяльності сільськогосподарських підприємств у цілому, їх прибутковість зокрема. У більшості публікацій, присвячених прибутковості, факторному її аналізу, у тій чи іншій мірі аналізуються форми власності як

чинник впливу на ефективність агрогосподарств ринкового спрямування. Йдеться передусім про наукові праці П.М. Макаренка, Л.Ю. Мельника, В.Я. Месель-Веселяка, О.М. Онищенка, М.М. Павлишенка, І.В. Прокопи, В.В. Юрчишина та багатьох інших.

Відаючи належне розробкам вказаних науковців, вважаємо, що нині є потреба систематизованих досліджень з цього напрямку власницько-господарських відносин у сільському господарстві.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті — дослідити власність як фактор впливу на прибутковість сільськогосподарських підприємств, її місце та роль у системі факторів прибутковості різних організаційно-правових форм агроструктур.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ринкова трансформація колгоспів і радгоспів, формування та розвиток на їхній основі агробізнесових господарств об'єктивно зумовлює їх функціонування на засадах комерційного "госпрозрахунку". А тому економічна природа сільськогосподарських підприємств "...зобов'язує їх підпорядковувати стратегію і тактику своєї діяльності головній меті — максимізації прибутку" [8, с. 25]. Іншими словами, є всі підстави стверджувати: отримання і максимізація прибутку — основне завдання будь-яких товарних господарських одиниць, аграрних зокрема. Стратегія і тактика їхньої економічної діяльності підпорядковуються цьому завданню. І головне, що така мета зумовлена ринковою природою економічних суб'єктів, передусім господарських одиниць. Вона об'єктивна, закономірна і є одним із основних законів ринкової економіки.

Прибутковість знаходиться під впливом великої кількості факторів. У сукупності вони утворюють систему. При цьому важливо підкреслити, що окремі фактори впливу на прибутковість підприємства взаємопов'язані, інтегровані, утворюють комбінацію, систему взаємозалежних факторів. У певній мірі вона має суперечливий характер. Звідси потреба формування ефективної комбінації факторів впливу на прибутковість сільськогосподарських підприємств.

Науково обгрунтованим є положення науковців щодо виокремлення в системі факторів прибутковості двох ключових підсистем: сукупність внутрішніх (ендогенних) і зовнішніх (екзогенних) факторів. Такий поділ зумовлений у першу чергу тим, що кожне товарне підприємство є відкритим, має двоїсту природу — приватну і суспільну. Тобто, з одного боку, самостійно вирішує такі питання: що, як, скільки, для кого, з ким виробляти, а з іншого — враховує відповідну кон'юнктуру ринку.

Вважаємо, що не має принципового значення питання щодо виокремлення тієї чи іншої кількості факторів впливу на прибутковість. Адже класифікація взагалі — один із прийомів економічного аналізу. Природа не класифікує. Це прерогатива науковців, які залежно від об'єкта і мети дослідження здійснюють розподіл факторів впливу на прибутковість агропідприємств. Тобто класифікація має враховувати цілі дослідження. І в цьому контексті як теоретично, так і практично слід визначити домінуючий фактор, характер і міру його впливу на

прибутковість. Цілком можливо виокремлення двох чи навіть більше факторів першого порядку. Який із численних факторів впливу на прибутковість агроформувань є домінуючим? Однозначної відповіді серед науковців не існує. При цьому одні надають перевагу техніко-технологічній оснащеності підприємства і, зрозуміло, її ефективному використанню, другі менеджменту, треті оптимальним розмірам підприємства. Водночас більшість науковців вважають, що у складі внутрішніх факторів, якщо і не головний, то один із ключових є фактор власності.

Відносини власності — це узагальнене поняття. Вони проявляються в різних формах. З цього питання серед науковців не досягнуто єдності поглядів. Деякі з них вважають, що "усе недержавне є приватним" [10, с. 32—33]. Тут, на наш погляд, важливо вибрати родову ознаку. Нею може бути "суб'єкт власності", а саме: окрема особа або певні її об'єднання (спільноти людей). Відповідно при найбільш узагальненому підході доцільно виділити два типи власності.

1. Приватна (особиста, одноосібна) — її об'єкт належить окремій особі, яка, виходячи із своїх потреб та інтересів, використовує і розпоряджається ним. У всі віки й у всіх народів — це найбільш поширена форма власності.

2. Спільна (колективна або сумісна) форма власності — її об'єкти належать певним об'єднанням людей. Цю форму власності у свою чергу можна розподілити на різновиди. Головні з них — неперсоніфікована спільна власність, без виділення частки окремих суб'єктів (найбільш поширеними її різновидами є: державна і комунальна власність, спільна власність трудових колективів, різних об'єднань людей (профспілок, політичних інституцій, церкви тощо).

На певному етапі розвитку продуктивних сил у ряді галузей і сфер господарської діяльності навіть мінімальний рівень концентрації виробництва потребував значних інвестицій. Індивідуальна приватна власність виявилася неспроможною освоювати і розвивати нові види виробництва. Об'єднання об'єктів приватної власності (головним чином капіталів) з метою їхнього спільного використання стало об'єктивно необхідним. Цьому процесу сприяла також і конкуренція товаровиробників. З одного боку, вона спонукає людей конкурувати один з одним, а з іншого — підштовхує їх у напрямку встановлення добровільного співробітництва та створення різного роду об'єднань. Так з'явилася нова форма власності на засоби і результати праці й відповідні їй господарські структури. У науковій літературі вона отримала назву "Спільна часткова власність. Це власність фізичних осіб (хоч може бути власністю і юридичних, а також юридичних і фізичних осіб... Кожний співвласник спільної часткової власності має право розпорядження належною йому часткою у цій власності..." [5, с. 111].

Термін "спільна часткова власність", напевне, не зовсім вдалий. На першому місці має бути поняття "приватна". Адже така власність і відповідні їй форми господарювання за походженням і глибиною суттю є приватними, оскільки члени асоціації залишаються приватними (персоніфікованими) власниками своїх об'єктів. До речі, окрім акціонерних товариств, при бажанні вони можуть вийти з об'єднання, отримати свою частку влас-

ності й знову стати одноосібним власником. Водночас об'єднання майна (капіталу) з метою його спільного використання позбавляє власника здійснення деяких прерогатив індивідуальності. Зокрема розпоряджатися своєю часткою і результатами виробництва такий власник-господар може тільки спільно, з огляду на інтереси усіх членів об'єднання. Такі організаційно-правові форми є приватними за базовою ознакою і спільними за здійсненням господарської діяльності, управління нею. А тому об'єднану персоніфіковану власність більш доцільно визначати як "приватно-спільну".

Відносини власності на виробничі ресурси, а відповідно їх форми, є базовими щодо відносин господарювання. У господарських одиницях відносини власності поєднуються з відносинами господарювання, утворюють власницько-господарські відносини. При цьому форма власності безпосередньо визначає соціально-економічний спосіб поєднання факторів виробництва, форми управління підприємством, способи розподілу результатів виробництва, характер праці, економічно-правовий статус суб'єктів господарської діяльності та їх економічний інтерес.

У цьому зв'язку виникає питання: чи є власність фактором прямої дії на результати господарської діяльності, чи впливає на них опосередковано? М.М. Павлишенко, наприклад, вважає, що "...власність — це не чинник виробництва, а лише його оболонка, яка забезпечує виробнику пряму залежність рівня споживання від рівня виробництва, а тому головним є розвиток виробництва, а не просто зміна форм власності. На жаль, в економічній реформі усе поставлено до навпаки. Думують, що сама по собі зміна форми власності розв'яже усі проблеми розвитку виробництва, хоч практика показує зворотнє" [7, с. 77—78].

Не досягнуто єдності поглядів вчених економістів-аграрників щодо економічної "вагомості" чинника власності. На думку одних, власність — головний елемент мотиваційного механізму трудової діяльності індивіда. Ніщо не спроможне зрівнятися з нею за рівнем мотивації до високопродуктивного, ефективного господарювання та підприємливості. Як юридична категорія право власності являє собою правовий вузол, який поділяється на окремі складові: право володіння, право користування і право розпорядження. Від повноти цих прав у конкретного суб'єкта безпосередньо залежить його ставлення до власності і (як наслідок) ефективність використання власності, її віддача [1]. Інші науковці вважають, що в системі внутрішніх чинників власність не є ключовим фактором. Вся аграрна історія ХХ ст. свідчить, що ефективність господарювання зумовлена не формою власності, а виробничо-технічним потенціалом цього конкретного підприємства, його відповідною спеціалізацією, забезпеченістю працівниками і їх кваліфікацією, рівнем менеджменту, оптимальною концентрацією виробництва, інтегрованістю в систему виробничої і постачальницько-збутової кооперації, а також тісним зв'язком зі сферою переробки [2].

Вивчення і поглиблений критичний аналіз існуючих на сьогодні з цього питання публікацій дає підстави сформулювати такі положення.

Будь-яке виробництво включає матеріальний і людський фактори. Останній створює, приводить у дію і

удосконалює техніко-технологічну складову виробництва. Від сумлінного і творчого відношення людини до виконання своїх господарських функцій у значній мірі залежать їх результативність. Що ж спонукає працівника до цього? У першу чергу його потреби й інтереси. Саме вони є мотиватором, основою спонукальних мотивів щодо його господарської поведінки. Яка із відомих людству форм власності найбільш сприяє сумлінному і творчому відношенню людини до праці? Більшість науковців вказують на приватну власність взагалі. Але приватний власник виробничих ресурсів може їх використовувати особисто або наймати для цього працівників. У першому випадку науковці нерідко використовують словпоєднання "тотожність (єдність) власності і праці". При цьому наголошується, що органічна єдність індивідуальної праці і приватної трудової власності є першим фундаментальним законом господарської діяльності людини. Він виражає внутрішні необхідні, сталі і суттєві зв'язки між індивідуальною працею людини і приватною власністю на результати цієї праці. Цей закон найбільшою мірою відповідає біологічній природі людини [4].

"Особливе значення така тотожність має в аграрному секторі, де в процесі праці робоча сила поєднується з особливим засобом виробництва — землею (в рослинництві безпосередньо, в тваринництві — через живі організми тварин). Однак посередником при цьому виступають засоби виробництва — знаряддя праці. Тому найбільшої ймовірності така тотожність досягається в умовах, коли людина є працюючим власником незалежно від форми власності (приватної, корпоративної чи іншої" [5, с. 155]. "Суб'єкт власності індивідуально реалізує свої права на землю та майно (земельні і майнові паї), а також на всю одержану продукцію чи весь одержаний прибуток. У найбільшій мірі таку можливість мають фермерські господарства, особисті присадибні господарства та інші приватні власники" [11, с. 33].

Водночас мали місце й альтернативні точки зору, згідно з якими "Приватна власність — це вчорашній день. Вона суперечить досягнутому рівню розвитку продуктивних сил і веде в минуле, до реставрації капіталізму зі всіма негативними його наслідками. Госпрозрахункова власність — це сьогоднішній день, рух вперед, та власність, яка зберігає суттєві властивості трудової приватної власності виробника в умовах існування суспільної власності, що відповідає суспільному характеру виробництва. Ринкова економіка, побудована на приватній власності, веде до відродження малоефективного дрібнотоварного виробництва, а на промисловій стадії його розвитку — до появи нетрудової приватної власності, олігархів і соціального паразитизму, до продовження віковичної боротьби бідних з багатими" [7, с. 77—78].

При оцінці ролі власності взагалі і приватної форми зокрема, як чинника впливу на результати господарської діяльності, необхідно розглянути деякі теоретичні питання, з урахуванням історичних і сучасних світових умов функціонування сільськогосподарських підприємств.

Почнемо з того, що власність, як і будь-яка інша економічна категорія, персоніфікується в поведінці людей. Тому вона не може бути фактором безпосереднього впливу на результати їхньої господарської діяль-

ності. Таким є суб'єкт господарювання, працівник, людський фактор виробництва. Він поєднується з уречевленими факторами, приводить їх у дію, доцільно витрачає свою робочу силу. Тобто здійснює процес праці на конкретному робочому місці відповідно до техніко-технологічних параметрів останнього. В іншому разі працівник не зможе виконувати роль фактора виробництва.

Разом з тим чимало працівників здатні на більше. І це може слугувати джерелом створення підприємницького надприбутку. Як привести його в дію? Відповідь однозначна — зацікавити працівника до прояву не тільки сумлінного, але і творчого виконання своїх виробничих функцій, зрозуміло, відповідно до конкретного робочого місця. Здійснити це можна за такими напрямками.

Забезпечити передусім тотожність власності і праці. Відповідно в господарській діяльності самореалізується в повній мірі "людський капітал" власника-працівника і менеджера.

Відносно сільського господарства це означає, що в будь-яких індивідуальних (на практиці, як правило, сімейних) трудових агрогосподарствах, фермерських зокрема, має місце органічна єдність індивідуальної праці і приватної трудової власності. На цих засадах забезпечується найвища із можливих мотивацій власника-господаря до ефективної господарської діяльності. Найманець не може працювати краще, ніж працюючий власник і члени його сім'ї.

Відаючи належне позитивному впливу на прибутковий чинник трудової приватної власності, важливо наголосити, що безпосередньо господарську мотивацію до прояву підприємницької поведінки (сумлінного і творчого ставлення людини до праці), максимізації прибутку створює статус працівника як господаря. А це можливо і при використанні "чужих" виробничих ресурсів (оренда землі, лізинг техніки, кредити, оренда всієї ферми тощо). По-іншому, за умови економіко-правової самостійності у виробничо-комерційній діяльності і власності на її результати, суб'єкт господарювання зацікавлений у прояві підприємницької поведінки, сумлінному і новаторському відношенні до праці. Звідси важливий висновок: забезпечити тотожність власності і праці в сільському господарстві України можливо було і без приватизації земельних ресурсів.

У контексті економічного значення чинника приватного господарювання, логічно виникає питання: чому навіть за більш-менш однакових умов господарювання в приватних трудових господарствах аграрного сектору має місце істотна диференціація щодо результатів господарювання в цілому і прибутковості зокрема? Адже в них у повній мірі самореалізується підприємницький потенціал. Відповідь на це питання може бути одна. Останній реалізується через конкретних власників-господарів, які різняться професіоналізмом у широкому розумінні цього поняття (природні задатки, досвід, рівень підприємницької поведінки тощо). Відповідно результати їх господарської діяльності будуть неоднакові. Інакше кажучи, коли йдеться про економічний потенціал тієї чи іншої форми господарювання, треба враховувати фаховий рівень, якість підготовки, тобто людський капітал господаря-працівника і мене-

джера. Саме цим пояснюється той відомий факт, що за більш-менш однакових умов в одних і тих же формах господарювання різні результати.

Про тотожність власності і праці можна вести мову й щодо трудових асоціацій, які функціонують на засадах спільного використання об'єктів приватної власності. Такими є, наприклад, партнерські (сумісні) ферми, створені кількома сім'ями, які зазвичай перебувають у родинних зв'язках, виробничі сільськогосподарські кооперативи. Суб'єкти таких асоціацій є одночасно власниками, господарями і працівниками. Відповідно вони прагнуть до ефективного ведення господарської діяльності, підвищення прибутковості. Головна мета таких трудових об'єднань — підвищити рівень концентрації виробництва в первинній виробничій одиниці і на цих засадах використати "ефект масштабу". Розвиток продуктивних сил зумовлює більш високий рівень оптимальних розмірів аграрних господарств. І це посилює процес концентрації в сільському господарстві, значимість розміру підприємства. Великі господарства можуть утворюватися шляхом капіталізації прибутку, а також кредитів, оренди землі. Це тривалий шлях, який потребує чималих коштів. Більш доступний — об'єднати вже функціонуючі приватні господарства. Так створюються різні об'єднання порівняно невеликих господарств.

Разом з тим у таких асоціаціях у певній мірі знижується ефект приватної власності. Він, образно кажучи, розмивається в міру збільшення учасників об'єднання. Колективна зацікавленість і відповідальність, природно, менш дієві в порівнянні з особистою.

Розглянуті теоретичні положення щодо власницько-господарських відносин підтверджує досвід практично усіх зарубіжних країн з розвиненою ринковою економікою. Зокрема, як справедливо зазначає О.М. Онищенко, світова практика має досвід формування і функціонування трьох основних типів сільськогосподарських підприємств, які різняться між собою за формами власності. Це, по-перше, господарства, що ґрунтуються на приватній власності, по-друге — господарства колективної форми власності, і по-третє — державні господарства. Господарства першого типу розвивалися і розвиваються в країнах, де пріоритетною формою власності визнавалась і визнається приватна, і в тому числі — на землю, господарства другого і третього типів були свого часу сформовані в країнах, де панувала ідеологія побудови комуністичного суспільства. Разом з тим досвід функціонування колективних господарств є і в деяких капіталістичних країнах (зокрема — кібуців у Ізраїлі [6]).

Водночас у країнах з розвиненою ринковою економікою панівною формою господарювання впродовж тривалого часу є сімейні ферми. Усі вони, як правило, у повній мірі є підприємницько-прибуткового типу. Вітчизняні і зарубіжні вчені аграрного профілю пояснюють масштабність фермерства та їхню життєстійкість багатьма соціально-економічними обставинами. Напевне, головним є те, що в сільському господарстві в силу його специфіки (більш тісний зв'язок виробництва з природою) сумлінне і творче відношення людини до господарської діяльності має більш вагоме значення, ніж у несільськогосподарських галузях виробництва. Тут, у

порівнянні з ними, невисокий рівень концентрації виробництва. Досягти оптимального рівня розміру підприємства можна на відносно невеликих земельних площах. І це під силу навіть приватним господарствам. Виходячи з цього, більшість вчених економістів-аграрників раніше і тепер вважають, що в сільському господарстві найбільш прийнятними є сімейні агробізнесові господарства (переважно фермерського типу). І головне, світова практика свідчить про найбільшу розповсюдженість таких агрогосподарств.

У той же час варто відмітити, що власність — це лише один із факторів прибутковості агропідприємств. Остання знаходиться під впливом великої їх кількості. При цьому весь комплекс внутрішніх і зовнішніх факторів діє системно і одночасно.

І тільки за рівності виробничих умов, включаючи природно-кліматичні, ефективність і прибутковість будь-яких організаційно-правових форм агрогосподарств залежить від сумлінного і творчого відношення його працівників до виконання виробничо-комерційних функцій. Поєднання в одній особі власника, працівника і менеджера дає найбільший ефект, самозабезпечує сумлінне і творче відношення людини до праці. Але її результативність у значній мірі залежить від рівня професіоналізму, підприємливості суб'єкта господарювання. Цим і пояснюється той факт, що в однаковому зовнішньому середовищі і рівності інших умов маємо різні результати господарської діяльності.

Відносно зовнішніх умов у цілому, ринкової кон'юнктури на засоби виробництва сільгосппризначення і продукцію агровиробників зокрема, то вони на певний час у даній країні і регіоні більш-менш однакові для усіх агробізнесових господарств. У той же час однаковість внутрішніх факторів і природно-кліматичних умов, розмірів господарств, скоріше виняток, ніж правило.

І тут можна встановити певну залежність економічної значимості фактора "тотожності власності і праці" від "трудомісткості" даного виду виробництва. Чим вищий його рівень, тим вагомішим є цей фактор (при рівності професіоналізму працівників). Тобто чинник "тотожності власності і праці" є пріоритетним у невеликих фермерських господарствах і трудомістких видах виробництва.

Системний підхід до факторіального аналізу прибутковості агробізнесових структур дає підстави стверджувати, що віддаючи належне чиннику трудової приватної власності на їхню прибутковість, слід наголосити, що цей фактор є складовою системи внутрішніх факторів впливу на досягнення головної їх мети — максимізації прибутку. При цьому його економічну вагомість не можна як недооцінювати, так і переоцінювати. У постіндустріальних моделях сільського господарства прибутковість агробізнесових господарств залежить у значній мірі від їхньої техніко-технологічної оснащеності і відповідних їй розмірів площ землекористування (оптимальних рівнів) і, напевне, у вирішальній мірі від якості праці менеджерів, а зрештою усіх працівників, їхнього сумлінного і творчого відношення до праці. У власників-господарів цей чинник самореалізується. Відносно найманців, то потрібно створити відповідні стимули, насамперед через належну організацію і оплату праці.

ВИСНОВКИ

Модель сільського господарства України, яка нині функціонує, є ринково-підприємницького типу як за змістом відносин власності і господарювання, так і регулятивними механізмами. У секторі сільськогосподарських підприємств на 1 листопада 2015 р. частка приватних агроструктур у загальній кількості сільськогосподарських підприємств становила 79,2%, у тому числі фермерських господарств 71,2% і приватних підприємств 8,0%. У секторі сільських домогосподарств загальна кількість особистих селянських господарств нараховувала 4,1 млн одиниць. На жаль, ринкова модель сільського господарства за продуктивністю і ефективністю поступається моделі радянських часів. Так, індекс сільськогосподарської продукції в 2015 р. до 1990 р. (100,0) становив 88,2, у т.ч. в сільськогосподарських підприємствах 69,3, а в господарствах населення 132,5%. Основний показник ефективності сільського господарства рівень рентабельності всієї діяльності в 2015 р. становив 30,5% (у середньому за 2010—2015 рр. відповідно 16,9%), а в 1990 р. 42,6% [9, с. 43—44; 48, 50, 52, 56].

У цілому є всі підстави вважати, що реформатори переоцінили значення чинника власності як фактора впливу на результати господарської діяльності агрогосподарств, їхню прибутковість зокрема. На неї впливає низка внутрішніх, проміжних і зовнішніх факторів. Якщо ж зовнішнє середовище сприймати таким, яким воно сформувалося на даний час, у тій чи іншій галузі національної економіки в її аграрному секторі зокрема, то вирішального значення набувають фактори внутрішнього порядку. Пріоритетними в їх складі є: 1) рівень розвитку системи техніка-людина; 2) розміри підприємства (в оптимальних межах); 3) менеджмент на рівні підприємства. Усі вони важливі, але з погляду вихідного моменту розв'язання проблеми прибутковості, у системі внутрішніх факторів, що впливають на прибутковість, домінантне місце належить якості (ефективності) менеджменту. В умовах економіко-правового суверенітету сільськогосподарських підприємств менеджери усіх рівнів мають можливість проявляти новаторство і творчість як в їхній виробничій, так і комерційній діяльності. Про це свідчить досвід анклавів вітчизняних високоприбуткових агропідприємств, які функціонують в однаковому ринково-підприємницькому середовищі з усіма іншими господарюючими суб'єктами.

Менеджмент сільськогосподарських підприємств є складовою господарського механізму, який включає також ринковий механізм і державне регулювання. Усі вони виконують регулятивну функцію щодо господарської діяльності агропідприємств. Але між ними є істотні відмінності. Йдеться про те, що ринок — це об'єктивна реальність для його суб'єктів. Менеджмент — свідомо діяльність особливої категорії працівників. Вони виконують дві функції: 1) купівля засобів виробництва і реалізація виробленої продукції (ринковий сегмент менеджменту); 2) організація і управління безпосередньою виробничою діяльністю. Остання функція є залежною від першої. Ринковий менеджмент безпосередньо пов'язаний з голов-

ною метою товаровиробника-підприємця — максимізацією прибутку. І тут дуже важливо "адаптуватися" до існуючої ринкової кон'юнктури, врахувати її можливі зміни. Регулятивні дії держави щодо агрогосподарств зумовлені низкою причин і в першу чергу особливістю підприємництва в сільському господарстві. При цьому важливе значення має формування такої системи його регулювання, яка б оптимально поєднувала в собі спонтанне ринкове саморегулювання із свідомим державним регулюванням. Принцип тут такий: держава втручається в ті процеси, які вона виконує краще, ніж ринок, або які ринок не може регулювати взагалі.

В умовах конкурентного ринку сільськогосподарської продукції внутрішні фактори прибутковості є ключовими, вирішальними в порівнянні із зовнішніми. Адже досконалий ринок забезпечує еквівалентний міжгалузевий обмін на засадах дії об'єктивного закону вартості між усіма його суб'єктами. Відповідно формується ціна виробництва, яка є сумою витрат виробництва (на рівні суспільно необхідних витрат) і середнього прибутку на авансований капітал: $C=K+P$. Середній прибуток визначають як добуток середньої норми прибутку на розмір авансованого капіталу: $P=P' \times K$. Тобто в умовах ринку з досконалою конкуренцією прибуток агропідприємств є різницею між ціною виробництва і середньогалузевими витратами. Така ринкова ціна для агровиробників в умовах досконалої конкуренції є "справедливою" і об'єктивно визначеною. Окремий виробник сприймає її як об'єктивний орієнтир, до якого йому треба пристосуватися й зосередити увагу на зниженні виробничих і комерційних витрат.

Цілком очевидно, що в контексті фактора впливу на результати господарської діяльності йдеться про зв'язок між власністю і зацікавленістю власника та інших суб'єктів підприємства в отриманні прибутку від виробничого використання об'єктів власності. Найбільша зацікавленість у власників-господарів-менеджерів. Відносно найманих працівників, то тут необхідно створити відповідні стимули до ефективної праці. Заробітна плата — головна мотивація їхньої сумлінної і творчої праці. Відповідно найманці зацікавлені в результатах виробництва в тій мірі, в якій вони впливають на розмір винагороди за їхню працю, за витрату ними свого "людського капіталу", з врахуванням його кількості і якості. Звідси актуальність впровадження на підприємстві роботодавцями "наукових систем організації і оплати праці" щодо усіх рівнів найманих працівників.

Література:

1. Васильчук В.Л. Ефект зниження віддачі від реалізації спільної власності / В.Л. Васильчук // Економіка АПК. — 2001. — № 2. — С. 77—80.
2. Makeenko M. И собственность и аренда / М. Makeenko // АПК: экономика, управление. — 2001. — № 8. — С. 69—74.
3. Mesel'-Veselyak V.Ya. Напрями реформування агропромислового виробництва в Україні / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 1999. — № 1. — С. 36—40.

4. Мочерний С. Проблеми людини в економічній теорії / С. Мочерний // Економіка України. — 1999. — № 1. — С. 72—79.

5. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті. — К.: ІАЕУААН, 2001. — 638 с.

6. Онищенко О. Соціально-економічна природа і розміри сільськогосподарських підприємств / О. Онищенко // Економіка України. — 2000. — № 6. — С. 58—68.

7. Павлишенко М.М. Госпрозрахунок як основа ринкової економіки / М.М. Павлишенко // Економіка АПК. — 2006. — № 5. — С. 70—79.

8. Прокопа І.В. Структура сучасного аграрного виробництва в Україні: соціоекономічний та організаційний аспекти / І.В. Прокопа // Агроінком. — 2012. — № 7—9. — С. 24—31.

9. Статистичний збірник "Сільське господарство України" за 2015 рік / Державний комітет статистики України. — К., 2016. — 379 с.

10. Черняк В. Модель економіки: вибір України / В. Черняк // Економіка України. — 1995. — № 9. — С. 31—39.

11. Юрчишин В.В. Соціально-економічні проблеми розвитку аграрних відносин / В.В. Юрчишин // Економіка АПК. — 1999. — № 1. — С. 32—36.

References:

1. Vasylychuk, V. L. (2001), "The effect of reducing the impact of the realization of joint property", *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 77—80.
2. Makeenko, M. (2001), "And property and rent", *APK: ekonomyka, upravlenye*, vol. 8, pp. 69—74.
3. Mesel'-Veselyak, V. Ya. (1999), "Directions of reforming of agricultural and industrial production in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 36—40.
4. Mocherniy, S. (1999), "Human problems in economic theory", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 1, pp. 72—79.
5. Nova ekonomichna paradyhma formuvannia stratehii natsional'noi prodovol'choi bezpeky Ukrainy u KhKhI stolitti [New economic paradigm of formation of the strategy of national food security of Ukraine in the XXI century], 2001, IAEUAAN, Kyiv, Ukraine.
6. Onyshchenko, A. (2000), "Social and economic nature and size of agricultural enterprises", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 6, pp. 58—68.
7. Pavlychenko, M. M. (2006), "Cost Accounting as the basis of the market economy", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 70—79.
8. Prokopa, I.V. (2012), "The structure of modern agricultural production in Ukraine, socioeconomic and organizational aspects", *Ahroinkom*, vol. 7—9, pp. 24—31.
9. State Statistics Service of Ukraine (2016), "Sil's'ke hospodarstvo Ukrainy 2015. Statystychnyj zbirnyk" [Agriculture of Ukraine in 2015. Statistical yearbook], *Derzhkomstat*, Kyiv, Ukraine.
10. Chernyak, V. (1995), "Model of the economy: choice of Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 9, pp. 31—39.
11. Yurchishin, V. V. (1999), "Social and economic problems of development of agrarian relations", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 32—36.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2017 р.